

КУЛТУРА, ОБРАЗОВАЊЕ И ПАМЋЕЊЕ
Зборник у част професора Александра Јовановића

Уредници

проф. др Зорана Опачић
проф. др Слађана Јаћимовић
проф. др Валерија Јанићијевић

Научни одбор

проф. др Драган Станић (Иван Негришорац)
председник Матице српске у Новом Саду
dr hab. prof. Marek Pieniżek
University of the National Education Commission, Krakow, Poland
др Светлана Шеатовић, научна саветница
Институт за књижевност и уметност, Београд
проф. др Александар Јерков
Филолошки факултет Универзитета у Београду
проф. др Предраг Петровић
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Организациони одбор

доц. др Дуња Ранчић
доц. др Бојан Марковић

Рецензенти

проф. др Драган Станић (Иван Негришорац)
председник Матице српске у Новом Саду
др Светлана Шеатовић, научна саветница
Институт за књижевност и уметност у Београду
проф. др Предраг Петровић
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Илустрација на корици:

Јеванђелиста, детаљ фреске из манастира Градац, 13. век

КУЛТУРА, ОБРАЗОВАЊЕ И ПАМЋЕЊЕ

Зборник у част
професора Александра Јовановића

Александар Јовановић

проф. др Александар Јовановић (1949–2021)

САДРЖАЈ

ПОСВЕЋЕНОСТ НАЦИОНАЛНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ, ОБРАЗОВАЊУ И КУЛТУРИ	
Уводна реч	13

I

Милосав Тешић УДВОСТРУЧЕНИ СПОМЕН	23

II

Петар Пијановић АЛЕКСАНДРУ ЈОВАНОВИЋУ У СПОМЕН – ДВА ОГЛЕДА ИЗ СТВАРАЛАЧКЕ БИОГРАФИЈЕ	33
Александар Милановић СТИЛИСТИКА ПОЕЗИЈЕ У ДЕЛИМА АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА ...	44
Јован Делић ПОЕТИЧКА ИСТРАЖИВАЊА И ТУМАЧЕЊЕ ПОЕЗИЈЕ (о А. Јовановићу, Д. Васиљевићу и Р. П. Ногу)	62
Марко Недић КРИТИЧКИ ПОСТУПАК АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	80
Марко Радуловић ПОЕЗИЈА И КУЛТУРА – ИНТЕРПРЕТАТИВНИ ПОСТУПАК АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	97
Бојан Марковић УМЕЋЕ ТУМАЧЕЊА ПЕСМЕ – ИНТЕРПРЕТАТИВНА ИЗВРСНОСТ И КУЛТУРНА ДЕЛАТНОСТ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	116
Илијана Чутура О НАУЧНОМ ДИСКУРСУ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА: АРГУМЕНТ, ЛОГИКА, ПОЕТИКА	128

III

Радивоје Микић ПОЕЗИЈА ИВАНА В. ЛАЛИЋА У ТУМАЧЕЊУ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	147

Рајна Драгићевић СВЕТЛОСТ И ТАМА ЧОВЕКОВОГ ЖИВЉЕЊА У ЈОВАНОВИЋЕВОМ ЧИТАЊУ ИВАНА В. ЛАЛИЋА	165
Бојана Стојановић Пантовић ЈОВАНОВИЋЕВ МЕТОД У ПРИСТУПУ ПРОУЧАВАЊУ ПОЕТИКЕ ИВАНА В. ЛАЛИЋА	176
Бојана Милосављевић, Ана Петровић Дакић О ФРЕКВЕНЦИЈСКОМ РЕЧНИКУ ПОЕЗИЈЕ ИВАНА В. ЛАЛИЋА	189
Дуња Ранчић ВЕЖБА ИЗ СЕЋАЊА.....	209

IV

Љиљана Пешикан-Љуштановић У ПОТРАЗИ ЗА ПЕСМОМ И ПЕСНИКОМ: АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ КАО ТУМАЧ ПОЕЗИЈЕ И ПОЕТИКЕ МИЛОСАВА ТЕШИЋА	221
Сања Париповић Крчмар ПОЕТИКА ТУМАЧЕЊА ПОЕТСКОГ УПОРИШТА – АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ О МИЛОСАВУ ТЕШИЋУ	231
Бошко Сувајдић АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ КАО ТУМАЧ СВЕТЛОСТИ И КУЛТУРЕ..	241
Јелена Марићевић Балаћ ПРОФ. ДР АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ И ПОЕЗИЈА МИЛОСАВА ТЕШИЋА: ИНТЕРПРЕТАЦИЈА, ДИЈАЛОГ, СИНТЕЗА	260

V

Зорана Опачић ЗНАЧАЈ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА У РАЗВОЈУ ПРОУЧАВАЊА КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ	275
Немања Каровић ПОЕЗИЈА ЉУБОМИРА СИМОВИЋА У КЊИЖЕВНОКРИТИЧКОМ ОКУ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА – ИСТОРИЈА ЈЕДНОГ ЕСТЕТСКОГ СУСРЕТА	296
Страхиња Полић О ЈЕДНОМ ПЕСНИЧКОМ УЗЛЕТУ – КРИТИЧКИ ОСВРТИ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА НА ПОЕЗИЈУ ДУШАНА ВАСИЉЕВА ..	309

Владимир Вукомановић Растегорац ПАТРИОТИЗАМ И СМРТ: ПРЕДСТАВЕ СМРТИ У АНТОЛОГИЈИ СРПСКЕ РОДОЉУБИВЕ ПОЕЗИЈЕ	323
Николина Шурјанац КРАТКИ АВАНГАРДНИ РОМАН У ТУМАЧЕЊУ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	340
Сунчица Денић ДОБИТНИЦИ НАГРАДЕ „БОРИСАВ СТАНКОВИЋ” У КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКОМ ТУМАЧЕЊУ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	360

VI

Зона Мркаљ МЕТОДИКА НАСТАВЕ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	373
Јелена Панић Мараш СИЛАБУСИ ПРОФЕСОРА ЈОВАНОВИЋА	384
Вељко Брборић АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ КАО ПИСАЦ УЏБЕНИКА	397
Лола Стојановић, Милена Митровић НЕГОВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА У МЕТОДИЧКИМ ПОГЛЕДИМА ПРОФЕСОРА АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	412
Вишња Мићић, Ђорђе Јанковић, монахиња Нина (Неранџић) КАКО МАНАСТИРИ ПРИЧАЈУ ПРИЧЕ	423
Бојана Маринковић НА ПУТОВАЊИМА СА ПРОФЕСОРОМ АЛЕКСАНДРОМ ЈОВАНОВИЋЕМ (О ЗНАЧАЈУ ЕКСКУРЗИЈА У ОБРАЗОВАЊУ И ВАСПИТАЊУ)	446

VII

Снежана Самарџија КАКО ПРЕДАВАТИ НАРОДНУ КЊИЖЕВНОСТ	465
Слађана Јаћимовић ПОЉСКА У ПУТОПИСНИМ РЕПОРТАЖАМА СТАНИСЛАВА КРАКОВА	482

Валентина Хамовић ПОСЛЕДЊА ПЕСМА И УВОД У ЋУТАЊЕ	499
Валерија Јанићијевић МАНИФЕСТ О ЧИТАЊУ И ПОТРЕБА ЗА ПРИХВАТАЊЕМ: РОМАНИ ЈАСМИНКЕ ПЕТРОВИЋ У РАЗРЕДНОЈ НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ – као сећање на књижевну педагогију професора Александра Јовановића.	507
Милош Ковачевић „ПОРУКА“ МИКЕ АНТИЋА ДЕЦИ-ЉУДИМА И ЉУДИМА-ДЕЦИ.	529
Славица Гароња ЖЕНЕ ПИСЦИ О 130-ГОДИШЊИЦИ ПЛАВОГ КОЛА СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ	545
Персида Лазаревић Ди Ђакомо У ВЕЗИ СА ИСКОПИНАМА: ДОПРИНОС САВРШЕНОГ СЕЋАЊА НА СМРТ ТУМАЧЕЊУ НЕОПЛАТОНИЗМА	562
Milena Mileva Blažić VLOGA FILOZOFSKE FAKULTETE PRI RAZVIJANJU MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI 1919–2019	580

VIII

Слободан Владушић АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ И МЕГАЛОПОЛИС	597
Игор Саксида КЛАСИЧНОСТ ДУХОВНОГ АРИСТОКРАТЕ	613
Александар Липковски СЕЋАЊЕ НА АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	619
Милош Ковачевић АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ У ПРОГРАМСКОМ ОДБОРУ НОКЦ „ВУК КАРАЏИЋ“ У ТРШИЋУ.	625
Владимир Димитријевић ТОЛИКО ЈЕ БИО ЖИВ ТАЈ ЧОВЕК У ЖИВОТУ: АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ КРОЗ СУСРЕТЕ И ПРЕПИСКУ	635
Драган Лакићевић АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ И СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА.	642

Drago Kekanović S ALEKSANDROM JOVANOVIĆEM U DNEVNOM BORAVKU SRPSKE I EVROPSKE KNJIŽEVNOSTI	646
Александар Лешић ПРОФЕСОР АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ И ГРОЗДАНА ОЛУЈИЋ	649
Бојан Јовић О СВЕТОСТИ, СТАРИЈОЈ ОД НЕСРЕЋЕ	653
Весна Капор МЕСТА КОЈА ВОЛИМО, ВРЕМЕПЛОВ ТРЕНУТАКА, ЗА АЦУ	656
Немања Девић О ЗАВИЧАЈНОСТИ ПРОФ. ДР АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	662
Бранка Радовановић МИ, ШЕЗДЕСЕТОСМАШИ	668
Александар Милојевић УГЛЕДНИ ПРОФЕСОР И ДОМАЋИН	674
Анђела Ракетић ТРАГ КОЈИ ОСТАЈЕ У НАМА	679

IX

Соња Миловановић ТАЈНА ЈЕ СВЕТОСТ, А СВЕТОСТ ЧИТАВ ЈЕ СВЕТО: РАЗГОВОР СОЊЕ МИЛОВАНОВИЋ СА АЛЕКСАНДРОМ ЈОВАНОВИЋЕМ	685

X

БИОГРАФИЈА АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	695
СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	704
ИНДЕКС ИМЕНА	731

УДК: 821.163.41.09 Јовановић А.

821.163.41.09-1 Лалић И. В.

Рајна Драгићевић¹

Универзитет у Београду, Филолошки факултет
Београд, Србија

СВЕТЛОСТ И ТАМА ЧОВЕКОВОГ ЖИВОТА У ЈОВАНОВИЋЕВОМ ЧИТАЊУ ИВАНА В. ЛАЛИЋА

Сажетак: Тумачећи поезију Ивана В. Лалића, проф. Александар Јовановић се понекад задржавао на стиховима који нису (обавезно) кључни за интерпретацију песме, али њему су били важни јер је песник у тим стиховима осликао човеково живљење онако како га је и сâм проф. Јовановић видео и осећао. У тим интерпретацијама понекад се не зна где се завршава Лалић, а где почиње Јовановић. Анализе неких делова Лалићевих песама могу се читати и као својеврсни дневник А. Јовановића, у којем се живот приказује као линија разграничавања између двеју супротстављености, којом човек несигурно хода покушавајући да пронађе меру. У овом раду представљају се неке од тих супротстављености које је Лалић у својим песмама започео да осликава, а Јовановић у својим тумачењима довршио.

Кључне речи: Иван В. Лалић, Александар Јовановић, поезија, супротстављености.

Они који су познавали професора Александра Јовановића знају колико је поштовања, љубави и снаге улагао у чување успомене на песника Ивана В. Лалића (1931–1996):

Од појаве Лалићеве збирке *Ситрасна мера* (1984), а посебно од књиге *Писмо* (1992), имао сам срећу и част да се дружим и сарађујем са великим песником. Учествовали смо на заједничким трибинама, научним скуповима, а био сам међу првих троје читалаца збирке *Четири*

¹ rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0001-7833-1027>

канона. Како је који канон завршавао, тако их је Лалић давао на увид Светлани Велмар-Јанковић, Радивоју Микићу и мени. Имао сам тако прилику да из прве руке видим како настаје једно истински велико песничко дело. *Четири канона* су изашла 1996, а неколико месеци касније песник је преминуо. Наредне године приредио сам његова дела у четири тома. Том приликом сам од песникове супруге Бранке добио све његове сачуване песничке рукописе, који су били драгоцени у објављивању његових књига (Јовановић у: Богутовић 2019).

Дубоко поштовање које је проф. Јовановић гајио према песнику препознала је и Лалићева супруга, па му је уступила рукописну заоставштину Ивана Лалића, која се састоји из више од 250 песама.

Успомену на Ивана В. Лалића чувао је проф. Јовановић објавивши његова дела у четири тома, као и изабране збирке његових песама. Писао је критике Лалићевог стваралаштва, а одужио му се и објављујући своја размишљања о његовој поезији у медијима, чиме је Лалићеву поезију учинио доступном широј публици. Тако је, на пример, 2021. године, А. Јовановић у *Новосијма* објавио песме „Фрагмент“ и „Пејсаж“ „нађене у зеленој ђачкој свесци раздвојених и неповезаних листова без линија и са исеченом половином задње корице”.

Пошто је проф. Јовановић и приватно био близак са Иваном В. Лалићем, могао је да успоставља везе између његовог личног живота и поезије коју је писао: „Наравно да је много тога што му се догађало нашло одјека у песмама, нема велике поезије без личног улога, али као и увек када је реч о изузетним песницима, све је то високо симболизовано и не може се свести само на лични план” (Јовановић у: Богутовић 2019).

Александар Јовановић је истински проживљавао Лалићеву поезију, што је показао својим вишеслојним анализама његових стихова.

Нашу пажњу посебно привлаче теме о човековом постојању, и то оне које је Александар Јовановић издвајао у својим анализама, којима се стално враћао и које су га нарочито дотицале. Упркос краткотрајним равнотежама које човек повремено достиже, судбина појединца испуњена је меланхолијом, слутњама и страхом. Читајући поезију Ивана Лалића, на много места проф. Јовановић пише о „тескоби и ограничениости нашег постојања” (Јовановић 2009б: 189), о „суочавању са силама разграђивања и смрћу” (Јовановић 1997: 14), „силама разарања у акцији” (Јовановић 1997: 15), о „трошности видљивог, убрзању и разграђивању” (Јовановић 1997: 15), о „узалудности људских напо-

ра” (Јовановић 1997: 15), о „слутњи скоре пропасти” (Јовановић 1997: 33), „животу, краткотрајном и ломном” (Јовановић 1997: 2), о „ломном и осетљивом човековом бићу” (Јовановић 2009а: 26). „Пропадљивост” (живота и свега видљивог) једна је од кључних речи његове анализе Лалићеве поезије. Увек ведра и оптимистична природа Александра Јовановића била је у нескладу са избором Лалићевих стихова којима је посвећивао нарочиту пажњу јер је у њима живот насликантамним бојама, а судбина човека у „раздешеном свету” (Јовановић 2009а: 26) сасвим је безнадежна и обесхрабрујућа.

И баш зато што је сâм био саткан од противречности и баш због тога што је разумео да и „Лалић у својој поезији наглашава потребу да се свету каже: *Да*, упркос увиђању његове трошности и узалудности свих људских напора” (Јовановић 1997: 89), чини се да је у песничким стиховима трагао за преплитањем светла и таме, живота и смрти, пролазности и трајања, равнотеже и убрзања, видљивог и невидљивог, постојећег и нестварног. Док размишља о Лалићевој поезији, проф. Јовановић је разапет између историје и мита (нпр. Јовановић 2009а: 20), узрока и последице (нпр. Јовановић 2009а: 21), лепоте и страхоте (нпр. Јовановић 2009а: 29), претходног и садашњег (нпр. Јовановић 2009б: 185), учешћа и изузимања (нпр. Јовановић 2009б: 188), давања и узвраћања (нпр. Јовановић 2009б: 194), раста и оскудице (нпр. Јовановић 2009б: 194), појединачног и колективног, индивидуалног и заједничког (нпр. Јовановић 2020: 128), физичког и духовног (нпр. Јовановић 2020: 130), оностраног и ононостраног (нпр. Јовановић 2020: 131), настајања и нестјајања (нпр. Јовановић 1997: 4), сталности и несталности (нпр. Јовановић 1997: 5), живота и смрти (нпр. Јовановић 2020: 141). Ове амплитуде од једне до друге крајности стварног и измаштаног, које читалац Јовановићевих анализа не може да не запази, овај аутор сматра важним јер верује да је Лалић развио „модеран и прецизан песнички говор, да би се у песничку слику ухватила једва приметна а суштинска дешавања у људском бићу и око њега, на самој граници између видљивог и невидљивог, постојања и непостојања” (Јовановић 2021а: 320). Дакле, све што је суштински важно у човековом животу налази се на граници између супротности. Проф. Јовановић уочава да Лалић то разуме, а и он се, као његов тумач, са тим слаже, па се зато опредељујемо да компоујемо овај текст као преглед најважнијих супротстављености по чијим граничним ивицама хода човек живећи сажељом да постигне меру.

Да би читаоцима представио оно што је осећао читајући Лалића, Јовановић користи лексику коју сам осмишљава за успостављање равнотеже између тегова на два таса животних супротстављености – пише о *дохваћу* и *недохваћу* (Јовановић 2009а: 11), *реду* и *не-реду*² (Јовановић 2009а: 17), *о једном* и *дво-једном* (Јовановић 2009а: 21).

ВИДЉИВО И НЕВИДЉИВО. Александар Јовановић одређује Лалићеву поезију као „лирски дијалог са временом, историјом и културом”, сабирајући ове појмове као све оно „што је нестало или нестаје, али нас, у битноме, одређује” (Јовановић 2009а: 10). Јовановића интригира Лалићево певање о невидљивом, а присутном. Јасно му је и да „верност видљивом” такође није саткана само од постојећег јер „ни оно што је видљиво не може се разумети без онога што је некада било или што може бити”. Јовановић одређује Лалићево *видљиво* као резултат сложене перцепције која произлази из спољашњег и унутрашњег погледа песничког субјекта, а не као „пуко препознавање визуелног” (Јовановић 2009а: 11).

Као на упадљиву манифестацију Лалићевог уклесавана непостојећег у постојеће, прошлог у садашње, А. Јовановић обраћа пажњу на појам *паслика* у Лалићевој поезији и објашњава: „Паслика је виртуелна, унутарња слика која још тренутак остаје у свести после опажања неког предмета када се затворе очи” (Јовановић 2009а: 15–16). За овај феномен Јовановић каже да „сведочи оно присуство које је на самој граници да пређе у неприсуство” (Јовановић 2009а: 16): *Зимско море бело од свежих ожиљака, / Паслике леђа дрхће у боровима* (Зимско море).

Оно што је било и што је сада води нас до постојећег и непостојећег, до живота и смрти, па Јовановић примећује да је Лалићева поезија „све време била и стална упитаност о смрти, настајању и нестајању, о *иласовима мртвих* који допирући до нас, *више нису мртви иласови*” (Јовановић 2009а: 10).

Поред тога што здружује оно што јесте и што није, оно што је сада и што је у неком другом времену, проф. Јовановић примећује и да Лалић маестрално сједињује и временске токове који се не одвијају пред нама – „призвано прошло и слућено будуће” (Јовановић 2009а: 12).

2 Треба обратити пажњу и на правописна решења професорових околишних. Наиме, Јовановићев *не-ред* није исто што и *неред*, јер *неред* представља *сћање без реда*, док је *не-ред* из *узимање реда из сћања сивари*, а то изузимање подразумева цео спектар различитих могућности у домену тог појма.

СВЕТЛОСТ И ТАМА. И невидљиво, баш као и видљиво, може бити обасјано светлошћу. „Светлост и просијавање невидљивог кроз видљиво јесу константе у Лалићевој поезији” (Јовановић 2009а: 17). Замишљен је проф. Јовановић над Лалићевим оксиморонским именованима Византије као *остарелог сунца, мриве светлости*. Запазио је сав распон Лалићевих доживљаја светлости – од оне која бљешти животоносним сјајем, преко стидљивог просијавања невидљивог, па све до мртве светлости остарелог сунца. Анализирајући песму „Шапат Јована Дамаскина“, задржао се на стиховима *Те једне ноћи која светлости зрачи и Јер све што хоће мрак да обезначи / Посијане светлости у знаку твојој зна-ка*. А. Јовановић прави паралелу између *светлости* и *тме* са *сушностима* и *ташћиним* у тој песми. Чини му се да потичу из истог извора јер „тежња ка сушности, ономе по чему човек јесте, истоветна је путу из тмине ка светлости: светлост је знак суштине света и Бога [...] Насупрот томе, мрак је знак за најдубљу егзистенцијалну муку и тескобу, за тачку испод које све престаје” (Јовановић 2020: 128–129).

А. Јовановић је доживео и описао тежину светлости позног сунца у зрело лето, о којем Лалић пише у песми *Окшаве о леју*. Позно сунце изазива све дуже сенке које најављују смрт. „Илинданско лето је знак зреле равнотеже [...] Пуна оствареност јесте најпоузданији знак да је разграђивање већ почело” (Јовановић 2009а: 13–14). Примиетио је Александар Јовановић и у другим Лалићевим песмама песников страх од пуноће, зрелости, остварености која наговештава почетак краја: *Покрећ уобличен, а већ њине* („Носталгија“); *Па ће и светлости да разједе лејо / На наше очи док се њромо зари* („Слово о слову“). Има светлости које су циљ, крај пута од „сумње ка Светлости и Спасењу” (Јовановић 2009а: 29), а постоји и светлост која разједа. Уздрмавајући лето, та светлост, у ствари, предваја човеков живот. Велика је разлика између благодарних зракова светлости који просијавају из прошлости и осветљавају садашњост и злослутних зрака светлости зрелог лета који доносе продужавање сенки, изобличавају и разбијају човеково постојање.

Није проф. Јовановићу остало ван пажње ни Лалићево *црно сунце* у песми *Плава њробница: Није ово њодне оно што нас сјаја, / Нејо једна њовесити која дуго њраје, / А вас усијава до црноја сјаја, / Па њодневно ово сунце црно дива / Унуњрашњем оку њуњника њевача*. У атмосфери у којој се песник нашао, изложен „десакрализованом пределу и људима кратког памћења” око себе, прекинута је напрегнута духовна нит која је спајала песника са ратницима којима се обраћао и светлост мисаоног

сусрета с њима постала је, због те сметње, непрозирна и тамна. То *црно Сунце* и *црни сјај* представља још један симболички облик светлости о којој пева Лалић, а проживљава је и о њој пише Александар Јовановић.

Важност симболике светлости за разумевање човековог живота и њено стално поигравање са тамом (тј. несрећом) видљива је и из чињенице да је проф. Јовановић своју последњу књигу назвао *О свейлосџи сџаријој од несреће* (2020). Иако књига садржи његове есеје о поезији већег броја песника, он одлучује да је именује по завршном стиху Лалићеве песме *Податак о Сизифу: Они шџо џврде да је Сизифов камен сунце / Шџо џврде дакле да је Сизифов занџи свейлосџи, / Разлој да кажемо: јуџро – Они џројоведају / Да је свейлосџи сџарија од несреће*. Однос између светлости и несреће у овим стиховима проф. Јовановић оцењује као „колико прозиран толико и непрозиран” (Јовановић 2020: 142), али га неодољиво привлачи слика Сизифа који гура сунце старије од несреће, јер Лалић у првом стиху каже *Сизиф је дио Срџин, џа макар да је / Земљоузом сџада џасао*. А. Јовановић је ту светлост старију од несреће везао за судбину српског народа, али и за тежину живота сваког појединца који гура светлосну лопту у нади да ће достићи врх, равнотежу, спокој, а уместо тога убрзање муњевито сурвава сјајну животну куглу у понор несреће и незнања. У тој светлости сабраној у сунце које гура Сизиф наслућује се надолazeћа несрећа. И та Сизифова светлост је једна од оних које не симболизују радост и спасење, већ бол за коју је човек створен.

Пишући о тој светлости у последњој години свога живота, док се опраштао од света и светлости, не знајући да то чини, проф. Јовановић је написао: „Именовање и певање светлости јесте старије од несреће не само у временском него и у вредносном смислу: оно је трајније и важније. У овој светлости живи се, мре и траје” (Јовановић 2021б: 342).

РАВНОТЕЖА И УБРЗАЊЕ. *Равноџежи* се супротставља *неравноџежи*, али ремећење равнотеже у Лалићевој поезији обично се манифестује као *убрзање*, јер се равнотежа разуме, између осталог, и као *сџаџи-чностџи* (статичност средишта). За Лалићево схватање равнотеже Јовановић проналази синоним *средокраћа*. У песми *Окџаве о леџу*, као и у другим Лалићевим песмама, лето представља симбол равнотеже, пуноће човековог живота, зрелости, употпуњености. Пошто човеку није дато да очува равнотежу, „пуна оствареност јесте најпоузданији знак да је разграђивање већ почело” (Јовановић 2009а: 13). „Равнотежа је”, мисли Јовановић, „истоветна напору да се убрзање макар и на трен застави” (Јовановић 2009а: 13). Нама се чини да у стању равнотеже нема

напора јер оно представља успостављање душевног баланса, спокоја, усаглашености човекових хтења и могућности. Рекло би се да је равнотежа достигнут врхунац оног најбољег и најпотпунијег у човеку, после којег долази до убрзаног пада. Из Лалићевих стихова је јасно да убрзање никад није пут нагоре, већ надолу, „разграђивање распореда вољених слика и њихово превођење из будућег и садашњег у прошло време” (Јовановић 2009а: 13). Док се успиње ка врху својих животних моћи, пре него што успостави равнотежу, осетљив човек наслућује близину почетка предвајања, растакања и та слутња буди немоћну тугу због спознаје пролазности. Бол због пуноће која наговештава почетак краја уочио је А. Јовановић у многим Лалићевим стиховима: *Покрећу уобличен, а већ њлине* („Носталгија“), *Никада самљи нећо крајем јула / Када је лећу њедаљ до зенића, / а хлорофилу аршин до расула / У мећасијази жућила и руја* („Никада самљи“). Још непосредније: *Сийнице само чине равнотежу / Том убрзању њролазности наше* („Носталгија“). „Не предваја се лето, предвајамо се ми сами”, примећује Јовановић (2009а: 15). Чини се важним што разједање лета, као и човека, почиње изнутра, што је дубљи губитак од онога који је изазван споља.

И Лалић, као песник, и Јовановић, као читалац, у поезији су пронашли спас од универзалног људског страха од пролазности: „Поезија нас, макар и накратко – супротстављајући се тескоби и ограничениости нашег постојања – мири са ужасом који нас обузима пред убрзавањем и разграђивањем вољених слика” (Јовановић 2009б: 189).

ПРОЛАЗНОСТ И ТРАЈНОСТ. У ствари, не постоји пролазност и трајност, већ само пролазност, јер континуитета нема, постоји само „сневање о континуитету”, како примећује А. Јовановић. Анализирајући песму „De administrando imperio“, он запажа да је та песма „још једно снивање о континуитету у дисконтинуираним временима, о целини која се увек може успостављати тек накнадно (мада је то слаба утеха за оне који остају изгубљени у мраку историје, чији ’урлик из заборав’ не допире до њихових потомака” (Јовановић 2009б: 200). Његово тумачење Лалићевог схватања пролазности већ је представљено кроз тумачење лета као равнотеже којом се наговештава слободан пад. Жудњу за континуитетом и патњу због пролазности Лалић је на посебан начин изразио у свом певању о Византији. Александру Јовановићу је јасно да Византија за Лалића није само царство, она је и „метафора за страх појединца пред несазнатљивим силама историје које бришу њега и његову отаџбину [...] слутња неумитног пада после златних, рајских времена”

(Јовановић 2009а: 19). И као што пише о лету са страхом пред зимом која долази, Лалић пише и о Византији у време последњих дана тога царства, када се историја полако преобликује у предање: „Простор који се размиче [...] не односи се више на несталу цивилизацију, па ни на симболе њене културе, већ на индивидуално и несигурно искуство песничког субјекта” (Јовановић 2009а: 20).

Лично и заједничко. Тумачећи Лалићеву поезију, А. Јовановић је на много места уочавао да оно опште, заједничко, објективно, споља видљиво о којем пева Лалић, симболизује лично, унутрашње, скривено у души сваког појединца. Пишући о песми „Октаве о лету“, Јовановић примећује: „Али, наравно, није реч само о лету, него о човеку и његовом пропадљивом постојању” (Јовановић 2009а: 14). А мало касније констатује и ово: „Не предваја се лето, предвајамо се ми сами” (Јовановић 2009а: 15). И кад пише о Византији, Лалић мисли и на појединца, што Јовановић наглашава: „Византија је и метафора за страх појединца пред несазнатљивим силама историје које бришу њега и његову отаџбину” (Јовановић 2009а: 19). Друга песма посвећена Византији „не односи се више на несталу цивилизацију, па ни на симболе њене културе, већ на индивидуално и несигурно искуство песничког субјекта” (Јовановић 2009а: 20). Анализирајући песму „Amor fati“, он пише: „Стихови о липама које шире корење кроз кршевину готово неосетно се преображавају у певање о смислу сваког чина, непесничког колико и песничког, људског колико и божанског” (Јовановић 2009б: 196), а док гледа плаву гробницу, „песнички субјект, путник-певач, загледан је истовремено напоље – у пејзаж, и унутра – у себе, у сопствени доживљај и судбину народа којем припада” (Јовановић 2009б: 211). Александар Јовановић разуме да се у тако разнородним појмовима о којима пева Лалић, у сликама лета које се завршава, последњим данима Византије, корењу липа које се пробија кроз кршевину, крије бол човека, свакога од нас понаособ, док трагамо за равнотежом. Јовановић занимљиво размишља о томе како појединачност у Лалићевим стиховима изражена кроз колективно може бити увећана: „Однос између сићушне појединачности, али изузетно увећане јаком патњом, и моћног, изнад свега појединачног, божанства – односно између појединца и колектива (народа, цркве, културе) којем припада у подлози је целокупног обраћања” (Јовановић 2009б: 217–218). Патња увеличава појединца, чини га богатијим, јачим, истанчаним. Овакво виђење је парадоксално, али сасвим тачно. Човек који пати није духов-

но цео, оштећен је, али и обogaћен. Михаило Ђурић је говорио да живот треба отежавати јер патња подучава.

У неким случајевима, међутим, прожимање индивидуалног и колективног, националног, иде и у обрнутом смеру – певајући о патњи појединца, Лалић описује несрећну судбину српског народа. У песми „Шапат Јована Дамаскина“,

кажњени Јован Дамаскин се пред иконом моли Богородици да му зацели рану, одсечену руку састави са телом и ублажи јаку бол. Односно, песнички субјект из најдубље своје угрожености пева своју муку и вапи за спасењем. У његовом шапату нераскидиво су уткана једна у друга сва најбитнија питања појединачне егзистенције и основни симболи националне културе (Јовановић 2020: 125–126).

Александар Јовановић проналази у Лалићевој поезији симболику усмерену на обе стране: када пише о општем, Лалић разоткрива судбину појединца, а када пише о патњи појединца, он осветљава живот српског народа. „У поезији не може бити другачије – ломно и осетљиво биће песничког субјекта, са својим личним и надличним искуством, које кроз видљиве знаке трага за невидљивим смислом и у раздешеном свету слутити дубљу промисао Творца зачету још у тами над безданом, док је земља била без обличја и пуста” (Јовановић 2009а: 26).

Постоји још једна димензија односа између личног и заједничког коју је опевао Лалић, а препознао Александар Јовановић, а то је човеков страх да његови индивидуални напори, ма колико били силни, искрени и надахнути, неће оставити траг у времену. Анализирајући песму „Шапат Јована Дамаскина“, проф. Јовановић примећује:

[стихови] су понајвише испуњени стрепњом пред могућношћу да појединачни напори и муке мину без икаквог трага и слутњом да, у крајњем изводу, не сме да буде тако. Значи ли ишта зуј пчеле у роју, да ли смисао целине укључује у себе сва појединачна приношења: хоће ли *сушности* зуја бити окрњена губитком јединке или се њено изостајање неће ни приметити (Јовановић 2020: 128).

Жеља појединца да остави траг и страх пред пролазношћу живота и свега што је створио представља једно од најдубљих човекових страдања, које су одлично разумели и описали и Лалић, у својим стиховима, и Јовановић, извлачећи из њих оно најдубље и најважније.

ЖИВОТ И СМРТ. У основи свих страхова, свих слутњи које нарушавају зрело лето, налази се страх од смрти. Тај дубински страх, страх свих страхова, осећа и проф. Јовановић у многим Лалићевим песмама:

Лалићеви најбољи стихови обојени су сазнањем да је смрт у разним наговештајима саставни део сваког човековог тренутка и да сенка непостојања све време трепери на људском лицу. Није претерано рећи да је Лалићево певање непрестано описивање ове сенке у њеним разним облицима (Јовановић 2009б: 190).

Зашто су најбољи Лалићеви стихови баш они у којима се пева о наговештају смрти? Можда зато што читалац осећа и препознаје њихову дубоку искреност, дубљу од свих искренности. „У пуном лету, изоштрени песников слух већ види и чује оно што се тек у времену (а не још у простору) може видети и чути: будуће расуло летњег хлорофила и таман, доњи бруј будућег ветра” (Јовановић 2009б: 191). Немир и страх појачавају се свешћу о неминовности распада призора који је окупан свежином, зеленилом, лепотом, једрином. А. Јовановић каже да се те будуће, а већ присутне промене „преламају у песничком субјекту и потресају саме основе његовог бића” (Јовановић 2009б: 192). Пишући о „Плавој гробници“, баш као и о песми „Никад самљи“, А. Јовановић понавља да је

за Лалића смрт саставни, често једва приметни, део сваког тренутка, присутна у сваком човековом чину и простору којим је окружен. Отуда посебно осетљиви инструменти којима Лалић уочава и испитује ту сталну несталност у сталnome, сенку нестајања што све време лебди на људском лицу и над људским поступцима (Јовановић 2009б: 214).

Разумео је Александар Јовановић зов смрти у свему што кипти од живота, што се разбоковава и што се купа у зеленилу хлорофила и зато нас је и напустио као да се, играјући се, предаје том позиву – није остарио, није (дуго) боловао, није престао да се шали, да ради, да се осмехује, да брине о свима нама – само се преселио негде где више нема „сталне несталности у сталnome”, где више нема „сневања о континуитету”, ни „страха пред несазнатљивим силама историје”, отишао је тамо где је све трајно, довршено, заокружено, где нема слутњи и немира...

ЛИТЕРАТУРА

- Богутовић 2019:** Драган Богутовић, „Заоставштина Ивана В. Лалића: Нема велике поезије без личног улога”, *Новости*, 16. XI 2019.
- Јовановић 1997:** Александар Јовановић, „Иван В. Лалић или висока мера песничке уметности”, предговор *Делима I–IV* Ивана В. Лалића, први том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 9–83.

- Јовановић 2009а:** Александар Јовановић, „Стих, слика емоција и култура – о песничкој уметности Ивана В. Лалића”, у: Иван В. Лалић, *Песме*, избор и пропратни текстови Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике, 7–30.
- Јовановић 2009б:** Александар Јовановић, „Седам Лалићевих песама (увод у тумачење)”, у: Иван В. Лалић, *Песме*, избор и пропратни текстови Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике, 185–220.
- Јовановић 2019:** Александар Јовановић, *О историји, сећањима и самоћи*, Лесковац: Задужбина „Николај Тимченко”.
- Јовановић 2020:** Александар Јовановић, *О светлости стваријој од несреће*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Јовановић 2021а:** Александар Јовановић, „О једанаест песама Ивана В. Лалића”, темат, *Лейойис Мајице српске* (Нови Сад), год. 197, бр. 508, св. 3, 319–323.
- Јовановић 2021б:** Александар Јовановић, „Певање изнад усудне задатости (‘Податак о Сизифу’, из рукописне заоставштине, 1970)”, *Лейойис Мајице српске* (Нови Сад), год. 197, бр. 508, св. 3, 336–344.
- Јовановић 2021в:** Александар Јовановић, „Благо из зелене ђачке свеске: Ексклузивно откривене необјављене песме Фрагмент и Пејсаж из рукописне заоставштине Ивана В. Лалића”, *Новости*, 19. X 2021.

Райна Драгичевич
Белџрагскиј универзитет, Филолоџическиј факултет
Белџраг, Србија

СВЕТ И ТЪМА ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЖИЗНИ В ПРОЧТЕНИИ ИВАНА ЛАЛИЧА АЛЕКСАНДРОМ ЙОВАНОВИЧЕМ

Резюме

В статье продемонстрировано то, как профессор Александр Йованович при анализе поэзии Ивана В. Лалича уделял особое внимание некоторым повторяющимся мотивам, которые находил в песнях Лалича. В работе группируются эти мотивы и рассматривается то, как Александр Йованович анализировал стихи Ивана Лалича. Рассмотрены следующие темы, рассматриваемые через противопоставление: видимое и невидимое, свет и тьма, равновесие и ускорение, быстротечность и постоянство, личное и общее, жизнь и смерть. В статье подтверждается предположение, что Йованович фокусировался на этих повторяющихся мотивах в поэзии Лалича и постоянно возвращался к ним, так как они волновали его не меньше, чем Ивана Лалича.

Ключевые слова: Иван В. Лалич, Александр Йованович, поэзия, противопоставления.